

## COM UN OCELL FERIT. LA POESIA DE QUIMA JAUME

*com un ocell ferit per tret mortal*

La poesia de Quima Jaume (Cadaqués, 1934 - 1993) es presenta com el cant d'un «ocell ferit» de transcendència. De vida intensa i exigent, que es va estroncar als 58 anys d'edat, Jaume va fer de l'escriptura la investigació per fixar vida i pensament en un doble cercle: endins, per bussejar en la pròpia realitat, i a l'exterior, amb la voluntat de dotar-la d'abast universal. «Jo entenc la poesia –declara-va– com un capbussar-se dintre l'ànima humana, i les seves imatges interiors» (Bagué i Boada 1990: 32). També ho afirma en el poema «Lull i els alumnes», inclòs a *Del temps i dels somnis*, el seu tercer i últim llibre aparegut ja pòstumament el 1993. «Desxifrar un text és capbussar-s'hi»:

La immersió comporta sempre un risc,  
és descobrir el fons, allò que és insondable  
veure-hi la llum, a voltes les foscúries.

El corpus poètic de Quima Jaume és breu. Està compost per *El temps passa a Cadaqués* (1986) i *Pels camins remorosos de la mar* (1989) que precedeixen el recull més extens i madur, *Del temps i dels somnis* (1993), «en el qual les experiències, les reflexions, les lectures i els sentiments han pres una textura que els uneix», com posa en relleu Maria Àngels Anglada en el pòrtic a la *Poesia completa* (1993: XIV).<sup>1</sup>

Tota l'obra de Jaume està escrita des de la maduresa vital i intel·lectual, després d'haver seguit l'anhel místic en la seva joventut fins a decidir «canviar de ruta», com diu a «Empremtes de l'amor». Fou

1. Em centraré en el conjunt dels tres llibres de l'obra de Jaume aplegats el 1993 a *Poesia completa* (Barcelona: Columna) que conté 107 poemes distribuïts, respectivament, en 26, 36 i 45 composicions. En apèndix el volum també recull els pròlegs dels llibres anteriors. El 2004 Rosa Ardid i Neus Aguado van publicar *Misterioses fruites* (Barcelona: Proa), antologia que inclou *Quatre sonets* (*Vèrtex*, Mataró, gener 1994) i un conjunt d'onze tanques i sis poemes inèdits.

així com va deixar el rigor de la vida conventual del monestir benedictí de les clarisses de Sarrià i, després d'un periple de tres anys de formació a París (1958-1962), va iniciar una nova vida centrada en l'estudi, es va dedicar a l'educació i començà a escriure poesia.<sup>2</sup> Des del principi, doncs, la factura dels seus versos dona mostres d'una plenitud esclatant, d'aquella puresa que s'obté en moments d'il·luminació. L'edició d'*El temps passa a Cadaqués* (Columna 1986) ja va ser un esdeveniment literari. En el pròleg que la presentava al públic, Marta Pessarrodona (1993: 166) assenyalava que poemes com «He passat a frec...», «*Un vieux quartier*» o «Tardorenc silenci» «salvaran l'autora» «per sempre». En tots tres llibres trobem poemes centrals, fites d'un itinerari personal i simbòlic que forma part per dret propi de la lírica contemporània.<sup>3</sup>

L'obra de Quima Jaume s'inscriu en la tradició simbòlica moderna. Té un valor humà i moral. L'originalitat de la seva veu no està en els temes –el pas del temps, l'amor, la mort i les seves iridescències– sinó en l'adaptació de l'experiència personal de la poeta a aquestes abstraccions tradicionals, per dir-ho amb mots acostats a Arthur Terry. Potser sigui per aquest motiu que el periple poètic de Quima Jaume va acompanyat i avança amb poetes i escriptors. Gairebé més que d'influències, cal parlar de companyies. Em refereixo a la incorporació de versos d'altres poetes i escriptors als poemes d'homenatge, a banda d'altres veus antigues i contemporànies que hi ressonen més o menys explícitament. Constitueix un entramat paratextual important, que augmenta exponencialment a mesura que

2. Vegeu «Pels camins del record: apunt biogràfic» de Rosa Ardid (2004) on s'ofereix el recorregut vital de la poeta.

3. Àlex Susanna, poeta i editor de Quima Jaume, va posar l'accent en la singularitat de la seva veu, d'«un total allunyament de qualsevol moda i una absoluta fidelitat als ecos del seu món interior i al paisatge que l'envolta». (Susanna 1987: 112). Després, quan per *Els camins remorosos de la mar* va obtenir el premi Carles Riba de poesia el 1987, Maria Aurèlia Capmany (1993: 170) es va oferir a escriure'n el pròleg on s'hi pot llegir: «Quima Jaume no haurà estat mai ni serà mai el poeta que promet, no ha utilitzat aquell indecís atractiu del si és no és de la primera juvenesa. [...] Quima Jaume quan comença a escriure ja sap escriure».

avança l'obra; que marca el ritme i el rumb de l'obra mateixa; veus amb qui Jaume dialoga fins que la realitat queda suspesa per la paraula: «¿Fou tal volta un poema, quan l'ànima despertà?» Pertanyen a un altre ordre d'implicacions, els altres paratextos ja citats que la presenten al públic lector –Pessarrodona, Capmany i Anglada–, tots ells a càrrec de dones poetes i escriptores de distintes generacions, amb qui Quima Jaume comparteix afinitats, perspectives i amistat. D'altra banda, Jaume dedica als seus pares absents els dos llibres que va portar a impremta: «a qui recordo amb tendresa per la seva infinita bondat», explicita a *El temps passa a Cadaqués*.

#### EL CICLE ÒRFIC

*El temps passa a Cadaqués* veu encapçalat per uns versos de Joan Vinyoli i uns altres del poeta italià Vincenzo Cardarelli. Són les úniques citacions de tot el llibre. El presideixen. Si el fragment del poema «*Gabbiani*» («Gavines»), citat en l'original italià, té clares connotacions simbolistes i baudelairianes («*Io son come loro, / in perpetuo volo*»), la referència a la VI *Elegia de Vallvidrera* de Joan Vinyoli posa de manifest la filiació òrfica que Jaume sostindrà al llarg de l'obra; sobretot en els dos primers llibres. Allò que prioritza és la indagació en el propi interior. Allò a què aspira és el cant revelador d'un estadi humà superior; i el poeta, la poeta, com a ésser privilegiat i el seu humil servidor que es mou entre temors, incerteses i abismes, com indica Vinyoli (2010: 398): «Sí, de què / viuríem si no fos d'aquests besllums / de permanència feliç que se'ns revelen / entre dos clars, quan tot es precipita / sense parar a l'abisme i bufa un vent / sense recurs?»

En aquest primer llibre, la veu poètica es mostra inquieta i sofrent, tenallada pel desig insatisfet. Són constants les referències a un amor absent, perdut abans d'haver-lo viscut, de ser-ne sadollat. És el primer pas del seu viatge òrfic, és «l'itinerant» vinyolià en cerca d'aquell «oasi» «del pur estat beat», desitjat, enyorat, que també recull la citació de Jaume. Entre els elements òrfics que s'apunten a *El temps passa a Cadaqués*, cal remarcar la infantesa, el reialme del

somni («Fèiem castells on tancàvem els somnis», a «Castells d'infants» o en el poema «Sols un eco»), la recerca de la font primera, l'anhel d'una antiga harmonia en relació a la música, com exposa «*Concerto grosso* pour la nuit de Noël», un altre dels poemes centrals del llibre, i amb el rerefons musical d'Arcangelo Corelli:

hem resseguit inabastables platges  
encalçant les petjades  
de vells somnis humans del món antic

En resposta al *Qüestionari Proust*, Quima Jaume va apuntar clarament la línia de la seva poètica: Rainer M. Rilke és el poeta més estimat entre els històrics, al costat de Joan Vinyoli, Rosa Leveroni i Fernando Pessoa, tots poetes òrfics, de la nit i l'obscur. I cita Orfeu en fer la tria de l'heroi de ficció (Bagué i Boada 1990: 32). La referència al mite d'Orfeu és directa en el segon poema del llibre –«He passat a frec...»– un dels més significatius, que manté relació amb l'univers de Salvador Espriu, el poeta de la mort. En una relació singular, Jaume hi oposa el regne dels morts «sense somnis» a la davallada (positiva) als inferns d'Orfeu «en busca de l'amor»:

He passat a frec de la porta  
del jardí on els vells xiprers  
s'enfilen, vetllant el vostre son  
sense somnis.  
He passat a frec de la porta:  
era oberta  
i he defugit  
l'impuls vehement de franquejar-la,  
car em fa mal la vostra pau  
tan callada!  
Dins d'aquest reialme no hi ha  
déus invictes,  
ni Orfeu davallant-hi amb sons  
inefables en busca de l'amor.

La tria està feta. Les variacions psicològiques d'aquest recull s'esforcen a buscar la «mida humana»:

He passat a frec de la porta  
i he defugit  
l'impuls vehement de franquejar-la,  
car he sentit basarda  
sabent-vos tan a prop:  
i tan lluny, de la vostra  
mida  
humana.

L'amor i el desamor marquen *El temps passa a Cadaqués*. Jaume se situa en el dubte, en la incertesa vital com a mètode perquè «cada muda / ens dóna la certesa que / no hi ha certeses» («Empremtes de l'amor») o fent seva la màxima d'Heràclit («Processos irreversibles»). L'aventura amorosa ha estat fugaç, esmunyedissa («Amor fugisser»). L'amor-passió ha esdevingut cendra «l'entrada / a aquell jardí d'amor» es tanca («Incertitud»). Aquest fris conté alguns poemes bellíssims, situats en el decurs del cicle anual: Nadal, hivern, primavera, tardor. L'estiu hi és una absència sols evocada. Hi destaca un paisatge extern que traspua l'estat de desolació anímica en poemes com «Grisa primavera», «Tardor» o «Tardorenc silenci»: «La mar i el vent murmuren ja el tebi / tast tardorenc de dies adormits, / absents de tu i d'antigues follies» («Tardorenc silenci») i que comporten els sentiments d'«Enyorança» i de malenconia, o de miratges que arrosseguen. El camp simbòlic s'estableix entre: estiu - tardor; foc - cendres; el cant dels ocells - el silenci; que dibuixen un paisatge erm que s'acosta a la mort.

L'evocació del cementiri de Portlligat pren un doble sentit. D'una banda, el record elegíac de Rosa Leveroni, l'amiga poeta ara absent, que hi reposa, i important suport en els seus inicis literaris. Jaume hi dialoga en el poema «Portlligat sense tu» que li dedica. La relació amb «Testament» de Leveroni és prou simbòlica: Jaume s'hi sent deutora, en pren el relleu, engrandeix –i fa seu– el mite de Cadaqués en aquest llibre. També Espriu, a qui posteriorment dedica un poe-

ma, ressona al llarg del llibre. És un altre gran mestre desaparegut feia poc, com Leveroni, com Vinyoli. A *El temps passa a Cadaqués*, Espriu hi ressona en diversos moments. L'Espriu de *Cementiri de Sinera* a «els vells xiprers» del cementiri de Portlligat («He passat a frec...»), però també en altres moments del llibre que recorden traços de l'imaginari espriuà. Entre d'altres: «l'estança dels records» («Empremes de l'amor»); «en la quietud daurada de ponent», que tanca el poema «Daurat ponent», o els dos versos amb què conclou «Sols un eco»: «Era lent el camí de retorn cap a casa / i feixuc el silenci enmig de parets blanques.» I encara el títol mateix de «Laberint»; o «Amb glaç nocturn remembrareu els mots / que com llampecs varen eixir d'un núvol» («Arriba el fred»), així com la referència, de distint significat però, al «no-res» del poema «No a l'oblit».

*El temps passa a Cadaqués* és un llibre de canvi. Mostra el viratge religiós que ha fet la poeta, la transmutació del sentit de transcendència que evoluciona en els dos llibres següents. Potser per això és especialment emotiu el poema que clou el llibre, «*In paradisum...*», dedicat «A Narcís Comadira, per *Rèquiem*». El «*Rèquiem*» de Comadira, l'únic poeta contemporani d'aquest primer llibre, és un poema llarg, compost de set parts, que Comadira havia publicat a *Enigma* el 1985. En una de les parts, la sisena, Comadira fa seva l'oració cantada en el comiat de l'ofici de difunts. Els versos de Comadira tradueixen en gran part els versos de la litúrgia eclesiàstica que, com a retorn dialògic, Quima Jaume apunta en el títol.<sup>4</sup> Tot el poema de Jaume –«*In paradisum...*»– és una oració d'agraïment: «Amb tu he combregat, aquesta nit, / poeta, dins la cambra silenciosa», una comunió en el plor: «He sentit el teu plor i el meu venint / d'antics vials, on àngels recollien / aquells a qui estimàvem». Un *Rèquiem*

4. «(Que els àngels t'acompanyin / al Paradís, / i que els màrtirs s'afanyin / a rebre't i l'encís / d'un cor de nens que canta / et porti a la Ciutat Santa / i, amb Llätzer, pobre abans, / tinguis etern descans!)» [...]. (Comadira 2002: 400) Corresponen a: «*In paradisum deducant te Angeli, / in tuo adventu suscipiant te Martyres, / et perducant te in civitatem sanctam Ierusalem. Chorus Angelorum te suscipiat, et cum Lazaro quondam paupere / aeternam habeas requiem*».

pels morts estimats i per les pròpies morts interiors que el poeta Comadira, el «taumaturg», desvetlla: «encén guspises dins dels nostres cors / i ensems conjura vells i nous fantasmes».

\* \* \*

*Els camins remorosos de la mar*, el segon llibre de poemes de Quima Jaume, està dividit en quatre parts. Els títols correlatius de les tres primeres –«Redempció», «*Humanitas*» i «Solstici d’hivern»– assenyalen un nou jo més conscient de la vida, de la *quête* personal que, al capdavall, és tota existència: «Mort-Resurrecció, / estrany missatge!», exclama a «Pasqua (1988)». La data incrustada en el títol assenyala una fita en la ruta d’aquesta nova mística òrfica, de ressons panteistes: «Estrany missatge / mentre el temps va esmolant la destal / perquè més finament ens talli. // A fora, l’esclat de la Natura / ens recorda també que tot reneix.»

Per tenir accés al propi coneixement, ara la poeta posa especial èmfasi en el rigor poètic i en el viatge òrfic. Si els versos de l’*Elegia de Vallvidrera* obrien *El temps passa a Cadaqués*, el cicle pròpiament òrfic el tanca un poema com «Ara que és tard», homònim del llibre que Joan Vinyoli va publicar el 1975: *Ara que és tard*. Quima Jaume s’hi reafirma en la ruta presa, aquell «a voltes cal canviar de ruta» que esdevé expressió equivalent, com a ressò del «Du must dein Leben ändern» de Rilke, que també el mestre Vinyoli havia fet seu: «Has de fer una altra vida.» La quarta part d’*Els camins remorosos de la mar*, que dona nom a tot el recull, ja conforma un nou cicle. Abandonats «tots els reductes / de fosca» la mirada s’estén cap a un nou equilibri fet de memòria i de mar («Vora la mar»).

La secció «Redempció», encapçalada per l’aforisme «Poetry is a means of redemptions» del poeta modernista nord-americà Wallace Stevens, marca el camí líric: el verb, la paraula, el vers és allò que salva. La poeta ha pres consciència poètica («Orfebre» i «Percaço els mots»), assumeix la seva vocació, ser entre els escollits, i, dins el clima òrfic que impregna el seu vers, pren el rumb del propi destí: «T’endinses vers l’enigma de les coses, / t’embriaga el misteri de

l'obscur / i perds el gust benèvol de les hores» («Ocells migratoris»), actitud ben present, també, a «Hereus de la fosca» de la primera secció. La reafirmació de l'ofici passa per la seva identitat de poeta-dona a «Per desfer malentesos et diré poetessa», un títol amb un deix irònic. Després, el poema inclou el referent clàssic de Penèlope molt evocat a l'època per contrarestar-ne la passivitat assimilada al gènere femení de la qual s'aparta la poeta: «Sense recança, a casa hem deixat / Penèlope teixint i desteixint / la túnica subtil.»<sup>5</sup> Tanca la secció el poema que li dona títol: «Redempció». Un dels més significatius i més citats en els versos finals:

Tu pots demostrar que és el verb que salva  
l'home, que el redimeix, no de pecats,  
sinó de solituds.

L'obertura de la segona part del llibre —«*Humanitas*»— posa noves fites a la *quête* de la poeta: «Plaise à celui qui Est peut-être de dilatar le coeur humaine à la mesure de toute la vie».<sup>6</sup> La referència a Marguerite Yourcenar, autora molt estimada de Jaume de qui prové la frase, assenyala novament la recerca del propi ésser, ara relacionada amb l'alquímia —(com també apunta el poema «Llull i els alumnes» (*El temps i els somnis*): Llull el foll, el poeta devorat per l'amor—, la vida intel·lectual i d'estudi. Al·ludeix a un nou humanisme, que implica renúncies i sacrificis.

Yourcenar apareix en l'obra de Quima Jaume per quedar-s'hi. Li dedica el poema que dona títol a la secció en què la invoca: «Tu has

5. «Per desfer malentesos et diré poetessa» i «Defuig l'inabastable», inclòs en la quarta secció, van ser publicats a *Serra d'Or* pel febrer de 1987 juntament amb un comentari d'Àlex Susanna que relacionava la poesia jaumeniana amb la de Joan Vinyoli.

6. Frase del jove Zénon, el protagonista d'*Obra negra*, al seu cosí Henri-Maximilien a l'inici de la seva aventura, tots dos convertits en pelegrins, captaires dels camins en cerca del coneixement (Zénon) i de la potència (Henri-Maximilien). Hi ha traducció catalana: «Que Aquell que És potser es digni a dilatar el cor humà a la mesura de tota la vida». Marguerite Yourcenar (*Obra negra* 1984: 20).

comprès que el cor és un batec / del mar, i amb ell es viuen les lleis més implacables» per remetre explícitament al personatge de Zénon, el que «menyspreà / la ganyota grotesca del terror». Yourcenar també és àmpliament citada en el tercer llibre. Ara, aquesta primera cita, en l'original francès (potser perquè és l'epitafi que l'escriptora flamenca va triar per a la seva tomba), amplia els referents anteriors.

La col·lecció de les tretze composicions incloses a «*Humanitas*» s'obre amb «Tan sols humà», un retrat vital i intel·lectual del jo poètic i escrit majorment en decasíl·labs, el vers més comú de la poesia de Jaume. «Tan sols humà» és un poema-constatació de les fases deixades enrere: 1) l'ortodòxia cristiana; 2) el contacte amb la mística òrfica; 3) la davallada als inferns de l'amor; 4) per arribar a un nou estadi vital pel camí de la revelació i d'alguns rituals:

Avui et queda el gust de molts camins  
fressats a l'horabaixa  
i el tast dolcíssim de fruits prohibits.

Ja res t'és aliè.  
Tens la certesa d'ésser sols humà.

A partir d'aquesta secció, l'element simbòlic es desplaça al mar; el viatge de Jaume es converteix decididament en un viatge marítim, mediterrani. El mar és la vida, el risc, l'aventura... Les al·lusions al mar d'*El temps passa a Cadaqués* amplien el significat; no són records: esdevenen els camins dels somnis. En l'univers verbal allò concret s'ha tornat expressió simbòlica. Quatre poemes fan referència a escenaris grecs: «Epidaure», «Pel mar jònic», «Des de cap Súnion» i «Delfos». Fruit d'un viatge realitzat a Grècia, la font clàssica i els seus mites reviu en l'obra de Jaume, i ens recorden altres poetes del seu univers poètic que s'hi han aproximat, com Maria Àngels Anglada i Carles Riba, tots dos presents en el poema «Des de cap Súnion». Més enllà del mateix títol, que mira l'elegia de Riba, hi ha similituds amb el poema angladià «Record de Vic des d'Esparta» en la forma de relacionar els dos espais, en la tècnica del record,

de l'aproximació: el grec amb tota la càrrega simbòlica i cultural, i l'estrictament personal: la casa de la infantesa a Vic, l'heura dels somnis (Anglada); l'evocació del cap de Creus i «els meus morts» en el poema de Jaume. No és el propòsit d'aquest escrit tractar les relacions entre les dues poetes, però són evidents les coincidències entre Anglada i Jaume en el tractament dels clàssics o en la línia d'investigació entorn de la poesia italiana (Ungaretti, Saba, Montale...) «perquè tenen una poesia molt humana», dirà Jaume en referència als poetes italians (Bagué i Boada 1990: 32). Cal afegir-hi el gust per la lírica neogrega amb Kavafis al capdavant i, en el cas de Jaume, molt especialment, Fernando Pessoa, de qui destaca l'«Oda marítima» i la prosa de «Dessassossec» a «Cafè da Martino». Jaume viatjà a Lisboa per recórrer els espais del poeta lisboeta, com el cafè-restaurant Martinho da Arcada al·ludit en el poema. S'identifica amb la multiplicitat d'identitats que indiquen els heterònims de Pessoa. «A la manera d'Alberto Caeiro» és el títol d'un altre poema que Jaume incorpora en aquesta segona secció. Hi comparteix el sentit profund de la vida, el sentit òrfic, la visió mediterrània: «Jo em reconec en el bé i en el mal, / perquè tothom és així: igual, divers; astut, ingenu; / covard, ardit; petit i gran; savi, ignorant; / tendre i esquerp; bo i dolent. // Jo em reconec en cada petja humana.»

Entre les al·lusions i els homenatges prou explícits a aquests models rigorosament triats, se situa un poema bellíssim: «Gluck». Síntesi del procés òrfic, el cant d'Eurídice s'alça per manifestar el seu amor total a «Orfeu, *amore mio*»: «traspassem la porta seguint la teva lira, / retrobarem la llum, / o tornarem per fondals obagosos / i amb desamor, vençuts, plens de despit, / maleirem el jorn de la trobada / amb aquell Tot que en diguérem ¿Amor?» El cant s'apaga i recomença en les dues seccions següents, en què alguns títols de poemes, com «Tot recomença» i «Després de molts adéus» podrien esdevenir versos d'un nou poema.

A «Solstici d'hivern», que incorpora un vers de *Palau d'hivern* (1987) d'Àlex Susanna («L'hivern inclement ha arrencat l'heura»), s'hi refà la descripció de la vila de Cadaqués amb què s'obria *El temps passa a Cadaqués*. Les muntanyes del Pení remarquen, amb el

seu estatisme, «el temps fugaç», la infància llunyana, l'ésser que ja no s'és. Un cicle es tanca. Els vuit poemes de la secció «Pels camins remorosos de la mar» miren al futur. S'incentiven els versos asseveratius, imperatius, que la poeta dirigeix a un tu en què s'ha desdoblat, com en el poema «Mar d'hivern»:

No et capfiquis pel temps que giravolta  
entorn de l'infinit.  
Més enllà d'aquest temps, què hi ha?, no res,  
més temps que no et caldrà.

Deixa lliscar dins els teus ulls vençuts  
un gràcil fil daurat per l'esperança.  
Bé saps que ets caminant  
i et calen esguards nítids  
per descobrir la màgia de l'incert.

No et cansis de mirar aquest mar d'hivern  
i llegeix-ne els seus signes.

La poeta «defuig l'inabastable», «estima(es) els esculls» i es «basteix» un nou «casal d'absències / pels camins remorosos de la mar». Rosa Leveroni és ben present en aquesta secció que s'obre amb versos seus, extrets de la primera de les *Elegies dels dies obscurs* (2010: 165) Més enllà de la citació concreta, Jaume fa propis mots significatius de l'elegia com «casal», i integra «els camins de la mar» en l'expressió que dona títol al llibre:

«Basteix el teu casal d'absències  
pels camins remorosos de la mar»  
«Vora el mar».<sup>7</sup>

7. En els dos versos que tanquen el llibre, Quima Jaume recull el «recer del casal» d'Ulisses de Leveroni, el contrast entre «els camins de la mar» i el port on trobar-hi repòs o «la sina remorosa» d'*Elegies dels dies obscurs*, 1 (Leveroni:164-165). L'altra citació de la secció prové del poema «La mare sorra» del volum *Els himnes* (Proa 1974) d'Agustí Bartra, versos 139-142.

Publicat per primera vegada a *Poesia completa, Del temps i dels somnis* és el llibre més extens i madur de Quima Jaume. Consta de quaranta-cinc poemes distribuïts en tres parts: «Del temps», «Dels somnis» i la tercera, «Del temps i dels somnis», que constitueix una síntesi, una conclusió del llibre, que, al capdavant, ha estat la de tota l'obra. S'intensifica el despullament de la paraula, que esdevé essència, s'obvien els fets concrets, l'anècdota, sols al·ludida en algun element capaç d'evocar tota una imatge. Jaume aprofundeix en la concepció del temps, que es fa, definitivament, paraula: «Ens ha ferit el temps i el perdonem», escriu a «Ferits pel temps», en un dels primers poemes del recull. La poeta es mostra més indulgent «en un destí compartit i acceptat». Tota la primera part del llibre, la més extensa, formada per vint-i-un poemes, mostra la recerca per trobar en el temps un recer, una pausa, una treva que el contradigui i retorni l'amor, com mostra «Si es trasmudés el temps». Al final, el poema «Temps, hem signat una treva» que tanca aquesta primera part, li permet anunciar un cert guany: «Hem signat una treva, temps benigne. / No sé si tinc mil anys o si sóc un nadó», que permet afrontar els fantasmes, les pors, les recances dels cors cansats, les culpes, la solitud. Al llarg de les dues primeres seccions les referències al «cor» són constants. El cor esdevé un motiu temàtic que té en el referent de Carles Riba, citat en tres epígrafs, l'element descodificador del llenguatge poètic de Jaume. Els primers enceten el llibre (juntament amb altres textos d'Octavio Paz i Maria Zambrano): «Oh cor, tot és per començar! / Els somnis tornen a la mà, / únics desertors de l'absència...», corresponen al sonet «Solitud d'amor, sota cambra» (Riba 1984: 154); inici, doncs, d'una nova aventura vital i amorosa. Les altres referències són: 1) El recitatiu d'Isrofel, de la paràbola del fill pròdig, (d'*Esbós de tres oratoris*; 1984: 306); una referència significativa també en el terreny formal, ja que Jaume escriu el propi *Oratori* en la tercera part del llibre; 2) «És ara obscur el món davant / dels àngels?...», de la suite «Espectador» (1984: 157); i 3) «Sols sé que miro el riu / al llarg de la ribera...», últims versos de «Dins la

nit, els meus anys...» (de *Poemes per a un nou llibre encara sense títol*, 1984: 325-326); epígrafs que encapçalen «Records», «Forces tel·lúriques» i «Arrossegats pel riu», respectivament, tots tres en la primera part del volum. S'hi fa evident l'acostament de la poesia de Jaume a les formes de figuració poètiques de Riba. La importància de trobar el «consol» en el poema, que esdevé «plor i el cant justificat» («Hi ha rovell»). «Dels somnis», la segona part del llibre, inclou quinze poemes dedicats a un concepte d'amor transcendit. Les tres primeres composicions prenen la forma del sonet clàssic, versos decasíl·labs rimats, molt poc utilitzada per Jaume, més acostada a una estructura lliure, fins i tot amb l'ús del vers trencat, encara que centrada en el ritme decasíl·lab o alexandrí. «Dels somnis» presenta un enorme contrast amb el jo sofrent d'*El temps passa a Cadaqués*. La poeta afronta el moment, valora i viu l'instant, present o rememorat: «Que fugisser l'instant que ens captivà / per perdre's en deliris enyorats. / El cor rastreja els trets evaporats / d'aquell passat que el somni fa evocar» («Cor»). Ara «Madura el cor i plora la infantesa» («Passió»); el moment de gaudi s'eternitza: «Vares marxar just al moment / d'eternitzar l'amor» («Marxares a temps»). S'al·ludeix fragmentàriament a situacions concretes: «M'enyorava de tu entre l'asfalt», «Venia a tu cercant la teva calma / per conjurar tempestes que nien dins del cor» («Badia»); hi ha calma, equilibri, mesura.

Encara dos poetes més acompanyen el discurs de l'experiència amorosa: Octavio Paz i Giuseppe Ungaretti. Del poeta mexicà, es trien versos referits al tema general del llibre, el temps: «No vamos ni venimos: estamos en las manos del tiempo», del conegut poema «Nocturno de San Ildefonso» i un segon sobre la fragilitat del real: «Es frágil lo real y es inconstante, también y ley el cambio, infatigable» (de *Cuarteto*); els versos d'Ungaretti remetent al poema «La Pietà»,<sup>8</sup> poema de crisi de l'autor nascut a Alexandria que en el pri-

8. «E nei vivi la strada dei difunti, / siamo noi la fiumana d'ombre, / sono esse il grano che ci scoppia in sogno, / e loro è l'ombra che da peso ai nomi» (dels *Himnes*). Maria Àngels Anglada els va traduir per encapçalar la primera edició de *Les closes*: «És en els vius que hi ha el camí dels morts, / nosaltres som la correntia

mer vers –«Sono un uomo ferito»– manté correlat amb la imatge de «l'ocell ferit» amb qui s'identifica la poeta. Jaume la reprèn a «Equinocci de primavera» de la segona part:

Califa de l'amor, alta garriga,  
on sols les ales de l'ocell ferit  
malden per escapar d'un vell enyor.

A *Del temps i dels somnis* la reflexió sobre el temps, la vida i la mort –i sobre la creació literària i l'escriptura–, aconsegueix una gran elaboració. Hi tenen una gran incidència els textos de Marguerite Yourcenar (ja inclosa a *Els camins remorosos de la mar*) i de Maria Zambrano, que acompanyen tota la reflexió vital. Situats a tall d'epígrafs a l'inici del llibre i de diversos poemes, indiquen l'estreta relació intertextual que Quima Jaume manté amb l'obra de totes dues. L'escriptura de Yourcenar, d'un profund alè poètic, com la de Zambrano d'altra banda, va seduir Jaume. S'identificava profundament amb l'escriptora d'expressió francesa i havia iniciat el projecte de traduir-ne alguns poemes.<sup>9</sup> El principal text de referència és *El temps, aquest gran escultor* (*Le temps, ce grand sculleur*), conjunt d'assajos que Yourcenar va aplegar en volum el 1983. Jaume n'extreu dues frases que mostren la necessitat humana de desprendre's del passat, vist, ara i en contrast amb la voluntat de memòria, més com a llast inútil que no pas com a nodridor de vida, tot i la impossibilitat de deslligar-se'n: «No hi ha passat ni futur, sinó una sèrie de presents successius, un camí, perpètuament destruït i refet, pel qual avancem

---

d'ombres, / ells són llavor que germina en el somni, / seva és la llunyania que ens empara / i la seva ombra dóna pas als noms.»

9. Neus Aguado (2004: 123 i 124) comenta que Jaume havia manifestat la intenció de traduir «7 poemes per a una morta» així com el fet que en la poesia de Yourcenar hi trobava els propis temes. Vegeu també el suggestiu assaig de Neus Aguado (*A voltes cal canviar de ruta. Quima Jaume, Marguerite Yourcenar i Maria Zambrano* 1998) en què analitza els paral·lelismes vitals i d'escriptura entre les tres escriptores.

tots» del poema «L'espill és un parany»; i també: «Perquè la memòria dels homes s'assembla a aquells viatgers fatigats que a cada parada s'alliberen d'embalums inútils» del poema «Fantasmes» («Avui faig les maletes, / no hi poso els teus records...»), tots dos inclosos a la secció «Del temps» (Yourcenar 1983: 15 i 13).<sup>10</sup> La solució avança pel procés d'«adormir el temps», per aturar-lo, és el poema. Hi conflueixen els versos de Carles Riba, com hem vist, així com el pensament de Maria Zambrano: «La verdad de lo que pasa en el secreto seno del tiempo es el silencio de las vides, y no puede decirse. Pero esto que no puede decirse, es lo que se tiene que escribir».<sup>11</sup>

Des de la soledat intrínseca, l'escriptura esdevé secret revelat, transcendit, com diu Zambrano a «Por qué se escribe». A cada nou llibre o secció Jaume intenta dir de nou, bussejar en «l'ànima humana i les seves imatges oblidades», com apuntàvem en començar: «et comuniqués a través de la paraula i et serveix per conèixer-te millor», i també perquè «digui alguna cosa a qui la llegeix». (Bagué i Boada: 32). La paraula salva. A mesura que avança *Del temps i dels somnis* la paraula pren forma d'aforisme (a voltes, com a «Marxares a temps», destil·la el pensament de Yourcenar); esdevé pensament filosòfic. Quima Jaume s'ha bastit el «palau dels somnis»: «perquè allò que és tangible no sempre és / el més preuat quan l'ànima es dilata» («Ginesta»). A través de la paraula transcendida, d'una vida viscuda amb plenitud, feta, també, literatura, atenta al present i al futur. Quima Jaume converteix el fet poètic en un acte transcendent, que desmenteix el temps.<sup>12</sup> «Dient-lo, en certa forma el venç», sintetitzava Marçal en la presentació del llibre: «¿Què és potser la poesia de Quima Jaume –i potser tota poesia– sinó l'intent reiterat d'establir

10. Les dues referències corresponen a l'assaig «Sextina» (Yourcenar *El temps, aquest gran escultor* 1983) de la versió catalana d'Avel·lí Artís-Gener.

11. Zambrano («Por qué se escribe». *Hacia un saber sobre el alma* 2008: 38).

12. Un altre poeta amb qui Jaume comparteix, ara, la mirada poètica és Octavio Paz, de qui cita els poemes: «Nocturno de san Ildefonso» (*No vamos ni venimos: estamos en las manos del tiempo*) i «*Es frágil lo real...*» de «Cuarteto». Vegeu també Aguado (2004).



Cal viure per «desmentir el temps», per «contradir les lleis» de l'amor, apunta Jaume en el poema que dona títol al recull: «Del temps i dels somnis». És en l'escriptura, en els somnis d'amor, que se situen fora del temps en companyia dels llibres, de l'art, on es poden trobar «bocins d'eternitat». I en la música: litúrgia, ritual, elevació. Les diverses traces musicals estalonades al llarg de la seva obra tenen el colofó en el poema «Oratori», situat en la tercera part del llibre. L'encapçala l'epígraf de Zambrano: «La música es la diosa que serve a la memòria. La música nació para vencer el tiempo y la muerte, su seguidora». (Zambrano 1999: 201). El poema, llarg, presenta una sèrie de juxtaposicions espacials i temporals que al·ludeixen a l'aventura vital jaumeniana: el món clàssic, amb els personatges històrics de Tales de Milet, fundador de la filosofia, i sant Pau, amb al·lusió a «la primera caiguda» i els escenaris que els evocuen: la ciutat d'Olímpia i de Corint. Però el tema del poema, el recitatiu que s'incorpora a l'Oratori de Bach i que travessa els insistents referents bíblics, és l'anàlisi de les passions humanes: «la manca de desig, una condemna»; i la lluita entre nit i dia, la lluita òrfica cap a la llum, cap a l'albada, cap a la il·luminació del poema: «em ferien la nit i l'alba que avançava»; «la lluita, l'ardidesa». La ineludible necessitat de la persistència de la veu i el cant humà: «Entre el cel i la terra / la memòria»<sup>14</sup>

LLUÏSA JULIÀ  
Barcelona, 7 de gener de 2018

14. *Del temps i dels somnis* també incorpora veus de dos poetes contemporanis i amics. Uns versos de *La pluja sobre els palaus*, (1990) d'Olga Xirinacs, obren la primera part del llibre («Torno, després del temps, / seguint un vell camí no escrit enlloc, perdut / entre dies i nits, marcat per una estranya / voluntat adormida entre cos i esperit») i uns altres del poeta i musicòleg gadità José Ramón Ripoll, se situen en la tercera.

## BIBLIOGRAFIA

- AGUADO, Neus (1998). «A voltes cal canviar de ruta. Quima Jaume, Marguerite Yourcenar i Maria Zambrano». Dins: *Memòria de l'aigua. Onze escriptors i el seu món*. Edició a cura de Lluïsa Julià. Barcelona: Proa, p. 123-147.
- (2004). «Música de cambra per a un temps de mar i sol». Dins: Quima Jaume. *Misterioses fruites*. Barcelona: Proa, p. 105-126.
- ANGLADA, Maria Àngels (1993). «Pòrtic». Dins: Quima Jaume, *Poesia completa*. Barcelona: Columna, p. IX-XVII.
- ARDID, Rosa (2004). «Pels camins del record: apunt biogràfic». Dins: Quima Jaume. *Misterioses fruites*. Barcelona: Proa, p. 11-36.
- BAGUÉ I BOADA, Narcís (1990). «Empordanesos del món de la cultura, de l'art i de l'esport, contesten el qüestionari Marcel Proust. Quima Jaume i Carbó». *Setmanari de l'Alt Empordà*, 25 de juliol de 1990, p. 32. Inclòs a *Àlbum Quima Jaume* (2003). Barcelona: Centre Català del PEN Club, p. 6-7.
- CAPMANY, Maria Aurèlia (1993). «Els camins de Quima Jaume». Dins: Quima Jaume. *Poesia completa*. Barcelona: Columna, p. 169-176.
- PESARRODONA, Marta (1993). «Una germana de Marc». Dins: Quima Jaume. *Poesia completa*. Barcelona: Columna, p. 163-167.
- SUSANNA, Àlex (1987). «Quima Jaume». *Serra d'Or*, núm. 329 (febrer 1987), p. 112.

## OBRES CITADES

- COMADIRA, Narcís (2002). *Formes de l'ombra. Poesia 1966-2002*. Barcelona: Edicions 62; Empúries.
- LEVERONI, Rosa (2010). *Obra poètica completa*. Edició a cura d'Abraham Mohino i Balet. Girona: CCG edicions.
- MARÇAL, Maria-Mercè (1994). Presentació de l'*Obra completa* de Quima Jaume. «Apunts i esborranys sobre la intervenció». *Fons Maria-Mercè Marçal*. Caixa 16/4. Biblioteca Nacional de Catalunya.
- RIBA, Carles (1984). *Obres Completes / 1. Poesia*. Barcelona: Edicions 62.
- VINYOLI, Joan (2010). *Poesia completa*. Pròleg d'Enric Casasses. Barcelona: Edicions 62.

- YOURCENAR, Marguerite (1983). *El temps, aquest gran escultor*. Versió d'Avel·lí Artís-Gener. Barcelona: Laia.
- (1984). *Obra negra*. Traducció de Felícia Fuster. Barcelona: Proa.
- ZAMBRANO, Maria (1999). *El hombre y lo divino*. Barcelona: Circulo de Lectores.
- (2008). *Hacia un saber sobre el alma*. Madrid: Alianza Editorial.